

Varandets villkor

Att knäppa sina spretande händer
och åstadkomma en förtätning,
åtskillnader blir sammanflätningar,
tudelningar blir tvetydighet.¹

Sofia Hellqvist

Konstfack, Ädellab/ Metallformgivning
vt 2010
Examensarbete, skriftlig del
Handledare: Aurél Schiller
Opponent: Eskil Loftsson
Datum för examination: 2010-05-03 alt. 2010-05-04

¹ *Cornell, 1993, s.39*

Innehållsförteckning

Inledning och tes	1
Samhället: publikt och privat	3
Varseblivning: den egna kroppen	11
Varseblivning: världen och tingen	15
Sammanfattning och slutsats	20
Referenser	22

Inledning och tes

*”Att återvända till världen före kunskapen, den värld som kunskapen alltid talar om. /---/
Där upplever människan, primitivt och naivt om man så vill, ingen åtskillnad mellan medvetande och kropp: den seende är bådadera, nedsänkt i det synliga med sin egen kropp.
Kroppen är inte bara ett fysiologiskt objekt utan ouplösligt förenat med perceptionen, den är ”en sammanflätning av varseblivning och rörelse”. ”* Peter Cornell¹

Descartes skarpa skillnad mellan det tänkande tinget och det i rummet utsträckta, mellan själ och kropp, mellan förnuft och känsla, har skapat ett dualistiskt synsätt som kommit att prägla den västerländska världsbilden.^{2 3}

Låt gå för att man inte kan ta på tankar, de är vad man skulle kunna benämna immateriella.

Och visst kan det upplevas som ett gissel att tvingas avbryta sitt arbete för att tillgodose sina kroppsliga behov, må det vara hunger, törst eller något annat.

Men hur skulle alternativet, om än hypotetiskt, se ut?

Vad skulle vi formulera våra tankar kring om vi inte levde i den fysiska världen?

Kanske är det våra upplevelser av känslornas fysiska kraft som skrämmer oss, det faktum att vi inte kan kontrollera dem, trots att dessa kan bereda oss så mycket kunskap, glädje och njutning. Att människan har förmågan att uppleva tankarna eller medvetandet skiljt från kroppen behöver i sig inte utgöra något problem. Vår världsuppfattning innefattar många dualistiska förhållanden och polariseringar som sammanbinds i cykler: natt och dag, kallt och varmt för att bara nämna några. Vad som utgör ett av de centrala problemen är i mina ögon hur vi värderar dessa olika sidor av myntet så olika, att vi kan förhålla oss till dem som motsättningar då de i själva verket förutsätter varandra.⁴ Det är dessa som sätter oss i rörelse, likt en pendel.

Cezannes stilleben fullbordas då äpplena inte längre lockar till att ätas. De befrias från sin nyttoaspekt och blottar sitt rena, oförstörbara varande, ett varande ifred.⁵

Skulle vi emellanåt kunna förhålla oss till det mänskliga varandet på samma sätt?

1 Cornell, 1993, s.38-39

2 Örnberg, 1995, s.290

3 Naess, 1999, s.66,88

4 Naess, 1999, s.143

5 Cornell, 1993, s.47

Skulle vi för en stund kunna befria oss själva från våra plikter, vårt behov av att göra nytta, att bli bekräftade och bara vila i varandet?⁶

Här kanske en definiering av den mänskliga nyttoaspekten vore på sin plats. Vissa skulle säkert hävda att detta bäst görs genom att likställa den med de kroppsliga behov och drifter som vi inte kan avsäga oss. En alternativ definition, som får helt andra konsekvenser, är att likställa nyttoaspekten med idén om att göra mer än det nödvändiga, att sträva bortom drifternas tvång och på så sätt särskilja oss från djuren.

Jag är ute efter en syntes, inte en uppdelning.

Att medvetandegöra varandet och att vila i denna insikt.

Att kroppen är inte underordnad tanken utan en förutsättning för den.

Att erkänna den privata sfärens värde.

Att värdera den inneboende mänskliga viljan och behovet att uttrycka sig.

Att ta avstånd från det påstådda behovet av en rationell förklaring till allt.

Att livet är ett mysterium.

Att de vita fläckarna på kartan sätter vår fantasi i rörelse.

En rörelse som får oss att utmana oss själva och världen.

I denna uppsats syftar jag till att undersöka möjligheterna och eventuella behållningar av att undergräva den falska dikotomi som präglar västvärlden. Till min hjälp har jag studerat texter från Hannah Arendt, Arne Naess, Peter Cornell, Rollo May, Linnea Tillema mfl. Jag har medvetet undvikit att ta upp den flora av alternativa världsbilder som finns i andra kulturer, detta för att de tillför lite i fråga om en förändring som måste ske på plats här i väst, utifrån de förutsättningar som föreligger här.⁷ Vidare har jag valt att inte inbegripa naturvetenskaplig litteratur på ämnet i denna text, men för en hågad läsare kan jag rekommendera Antonio R. Damasio bok *Descartes misstag* från 1994.

⁶ Naess, 1999, s.142

⁷ Naess, 1999, s.88

Samhället: publikt och privat

”Ty den statistiska nivelleringen av historiska processer har för länge sedan upphört att vara ett oskyldigt vetenskapligt ideal utan blivit det uppenbara politiska idealet i ett samhälle, som inte vill kännas vid något annat än det vardagligas ”lycka” och därför med rätta i samhällsvetenskaperna söker och finner ”sanningar” som motsvarar dess egen existens. Det likformiga beteendet, som kan beräknas statistiskt och därför definieras vetenskapligt, torde knappast tillräckligt kunna förklaras av det liberala antagandet om en automatisk intresseharmoni i den klassiska nationalekonomins mening.”

Hannah Arendt⁸

I antikens Grekland var synen på hushållet sådan att allt som man som människa ägnade sig åt av nödvändighet skulle förbli inom dess väggar. Detta inbegrep födelse, död, mat, sömn, kroppsarbete, försörjning och därmed också kvinnor och slavar. Endast den man som hade möjlighet att lämna sitt hus och dess livsuppehållande processer kunde ta del av det publika livet.⁹ Först som social varelse utanför det privata kunde han uppnå full mänsklig status.¹⁰ Trots denna uppdelning så var hushållet ingen föraktad instans, tvärtom, det var en stabilitet, en ren förutsättning för att kunna leva och verka som människa. Den privata sfärens status kan i det närmaste definieras som helig, och detta inte bara på grund av vår oförmåga att undkomma de göromål som där har sin plats, utan på grund av de ofrånkomliga gåtor kring livet och döden som den härbärgerar.¹¹ Vi behöver det privata för att återhämta oss, vila och bearbeta våra upplevelser.¹²

Den publika sfärens natur är av en annan art. Allt granskas och bedöms; det krävs mod att lansera sina idéer och tankar. Men först när det man gör tar plats i det publika kan det tas till en högre nivå, excellera och odödliggöras.¹³ Att aspirera på odödlighet var en högst mänsklig strävan i antikens Grekland. Nu är samma strävan kanske mer problematiserad och till viss del belagd med skam.¹⁴ Att nå bortom sin egen död, som på så många sätt är så definitiv, kan ses som en indikation på att

8 Arendt, 1958, s.75

9 Arendt, 1958, s.59,68

10 Arendt,1958, s.56,99

11 Arendt, 1958, s.97

12 Arendt, 1958, s.60,107

13 Arendt, 1958, s.66,81

14 Arendt, 1958, s.90

det man skapat har ett verkligt värde för många människor, att man åstadkommit en skillnad.¹⁵ De publika krafterna bereder en plats för utveckling och sporrar människan till stordåd. Delaktigheten i den publika sfären var därför så högt värderad och medborgarna delade därför villigt den börda som administrationen av ett samhälle innebär.¹⁶

I den publika delen av våra liv upprättar vi konsensus om verkligheten. Vi delar samma plattform utifrån vilken fortsatt diskussion kan föras. Detta allmänna utrymme vi delar, relaterar oss och separerar oss på samma gång, det dikterar villkoren för våra liv.¹⁷

Det som tidigare varit privat och därmed både heligt och höljt i dunkel är nu till stor del utflyttat till det publika. Men har de privata göromålen en plats i denna sfär? Tål våra intima förehavanden att granskas? Eller fragmenterar de publika krafterna den trygghet vi behöver för att leva?

Vad händer exempelvis när du äter på tunnelbanan? Du kanske känner dig sårbar, uttittad och dömd. När du tillagar eller iordningställer maten i samma miljö blir det än värre.¹⁸

Motsatta utveckling kan också skönjas; det som tidigare under lång tid präglade det publika har i mångt och mycket blivit förpassat till en mer privat ställning i våra liv. Samtalen om det som rör oss alla utspelar sig nu i mer eller mindre slutna sällskap. Familjemedlemmar och vänner ses i hem eller på lokal och få banbrytande tankebanor göra sig besvär. Idén om det privata livet som något berövande, ett liv som bara kan levas av någon som inte släpps in i den publika sfären, är nu borta.¹⁹ Denna sociala sfär, som är förhållandevis ny, har sin plats i detta gränsland mellan hemmet och det allmänna. Under antiken sågs det sociala livet som något högst privat, starkt kopplat till hemmet, och inte alls besläktat med tillvaron i det publika livet. Nu ser situationen annorlunda ut. Trots att den sociala sfären är svår att placera är den väsensskild från både den privata och den publika sfären, den kan inte ersätta någon av dem men har ändå helt ändrat förutsättningarna för dem båda och därför även samhället i stort.²⁰

15 Arendt, 1958, s.89

16 Arendt, 1958, s.72,82

17 Arendt, 1958, s.83

18 Arendt, 1958, s.109

19 Arendt, 1958, s. 69,93

20 Arendt, 1958, s.69,77

”Att ses och höras av andra erhåller sin betydelse från det faktum att var och en ser och hör från en annan utgångspunkt. Just detta är meningen med den offentliga samvaron, jämförd med vilken det rikaste och mest tillfredställande av familjeliv endast kan erbjuda en utvidgning och perspektivering av den egna positionen.”

Hannah Arendt²¹

Jag skulle tro att medborgarna i antikens statsstater skulle hävda att det inte finns något att vinna på att blottlägga och dissekera de mysterier som livet självt för med sig, att det finns andra ämnen som är viktigare att dryfta i det allmänna rummet. Samtal som leder diskussionen vidare.

Idag kanske det är oundvikligt att prata om dessa ting, då de redan är förflyttade ut i det öppna.

Men vad tillför de? Skulle det gagna oss att fokusera på något annat? Det gemensamma?

Kan vi aktivt välja att inte ge ”hemma-hos-repotage” och självutlämnande bloggar utrymme i den publika sfären? Inte för att de är skamliga utan för att de saknar allmänintresse.

När försörjning och ekonomi blev en allmän politisk fråga absorberades den enskilda familjen upp av samhällskroppen. Kravet på individens beteende kom att ersätta dennes agerande, det som tidigare varit elementärt i den publika.²² Liknande krav ställs även på individens egendom, som alltid offras när den förhindrar ackumuleringen hos den samhälleliga rikedom.²³ En nationell eller annan övergripande ekonomi bygger till stor del på statistik, mätbarhet och förutsägelser om kommande händelser. Detta system är bara möjligt då långa tidsperioder och stora antal är inbegripna. Detta skapar en situation där allt som inte är dagligt beteende eller automatiserade trender döms ut som irrelevant.²⁴ Då allt som tar plats i det publika utvecklas och expanderar har vår förmåga till försörjning genomgått stora förändringar sedan dessa aspekter av våra liv lämnat det privata.²⁵ Situationen är nu kraftigt obalanserad då delar av världen präglas av överflöd samtidigt som de största effekterna av detta överflöd är förlagda till andra platser.²⁶ Västvärlden har excellerat i sin förmåga att organisera och ombesörja den gemensamma försörjning som tidigare var en privat angelägenhet för var och en. Vår förmåga att agera och tala i det publika har däremot fått stå tillbaka, precis som att platsen för dessa handlingar mist mycket av sin tidigare betydelse.²⁷

21 Arendt, 1958, s.91

22 Arendt, 1958, s.71-72

23 Arendt, 1958, s.102

24 Naess, 1999, s.107

25 Arendt, 1958, s.78-79

26 Naess, 1999, s.138

27 Arendt, 1958, s.81

Vidare uppkommer svårigheter när det talade ordet har fått stå tillbaka för det skrivna. Debatten som sker i tryckta medier medför en annan takt i meningsutbytet, det möjliggör eftertänksamhet och research i pågående debatt, vilket i sin tur kan påverka själva frågan, ämnet för samtalet. Då Hannah Arendts analys av samhällsklimatet stammar från 1958 utesluter den alla de nya medier som utvecklats och vunnit mark sedan dess. Dessa medier, främst internet och mobiltelefonin, påverkar idag många aspekter av vår tillvaro. Skillnaden i insats vad det gäller energi och tidsåtgång likväl som pengar mellan att kommunicera med en person och ett mycket stort antal är marginell.

Internet skapar rum för möten i realtid, med det skrivna ordet som uttrycksform. När detta samtal sker utan fysiska möten, i en värld som inte korrelerar med det publika rummet, sker det även med ett annat typ av risktagande än om det hade skett människor emellan, öga mot öga. Mediets art har en rad egenheter. Allt som kommunicerats består, vilket medför stora konsekvenser då det är svårt att avgöra hur tillförlitlig den information man får ta del av är. Detta för även med sig en risk att stämplas för den som uttalar sig i en fråga eller om ett ämne, då det är svårt att i efterhand revidera den bild som spridits. Man har å andra sidan möjligheten att i stor utsträckning påverka bilden av sig själv.

Är en åsikt något att ta på allvar om den endast uttrycks i skriven form och undertecknas med en pseudonym? Är avatarrer, pseudonymer och användarnamn identiska med den person som står bakom? Eller blir de skydd för att hålla motreaktioner och andra på avstånd? Följdfrågan blir givetvis varför man skulle vilja hålla andra på avstånd när man i den akt det innebär att kommunicera indikerat att man vill ha ett utbyte? Och kan man vara jämställd med den andre parten om denne på egen hand skapar nya villkor för konversationen?²⁸

”Att placera verktyg och teknisk apparatur mellan sig själva och den omedvetna världen, som ett skydd. Verktyg och teknik borde vara en förlängning av det medvetna, men de kan lika lätt bli ett skydd mot det omedvetna.”
Rollo May²⁹

De som ändå gör det svårt för sig och tar det publika i besittning och talar om de frågor som de finner viktiga, blir dissekerade av media.³⁰ Att vilja säga något räcker inte, allt ska vara perfekt. Kulturarbetare, politiker och andra som i sin yrkesroll verkar i det publika rummet krävs hela tiden

28 Arendt, 1958, s.81

29 May, 1975, s.34

30 Arendt, 1958, s.90-91

på bevis för deras rätt till möjligheten att uttala sig. För tänk om alla, vem som helst, skulle sprida sin åsikt? Är det rimligt att man först måste uppfylla andras förväntningar vad det gäller sitt eget privatliv innan man ges plats i det publika? Att vara människa borde vara ett tillräckligt kriterium.

I det publika möts vi och kommunicerar med varandra. Uttryckligen, med ord och gester och mer passivt, med kläder, konsumtion och rutiner, även med vad vi inte gör. Det talade ordet är dock en förutsättning för en dialog. Det hjälper oss, utmanar oss och bidrar till utveckling. Många insikter är frukter av ett givande samtal. Aktiv kommunikation mellan människor måste ske utifrån idén om lika villkor. Om du känner dig missförstådd kan du omformulera dig, du kan bemöta kritik som riktas mot dig och du kan nå nya insikter i dessa möten.³¹ Detta är en resa, en utveckling vi alla investerar (eller bör investera) tid och energi i. För den behövs, både i det publika och i det privata. Denna resa är vad det långsiktiga arbetet med ett samhälle bygger på.

Vad hindrar oss att engagera oss i denna process?

En aspekt som gör det aktiva deltagandet i samhället svårt är bristen på långsiktighet.³²

När kristendomen tidigare präglade tillvaron med dess tal om världens undergång är det idag nyhetsrapporteringen som delger oss hot om krig och miljöförstöring.³³ Det kan vara svårt att hysa tilltro och intresse av att investera i en tillvaro som känns alltför bräcklig. Även om man kan hävda att det kapitalistiska intresset av ständig tillväxt erbjuder framtidstro är denna process väsensskild från den stabila struktur som eftersträvades i den publika sfären under antiken. Slutar kapitalet att svälla finns risk för kollaps.^{34 35}

”Vi har inte världen gemensam bara med dem som lever samtidigt som vi utan även med dem som fanns före oss och dem som kommer efter oss. Men en sådan värld kan överleva generationernas växling endast i den mån det framträder i offentligheten. Det tillhör det offentliga väsen att det kan ta upp och under århundraden bevara och vidmakthålla vad helst de dödliga söker rädda från tidens tand.”

Hannah Arendt³⁶

31 Arendt, 1958, s.81

32 Arendt, 1958, s.88

33 Arendt, 1958, s.86

34 Arendt, 1958, s.104

35 Naess, 1999, s.92

36 Arendt, 1958, s.88

I ett land som Sverige har det sociala klimatet mycket med vädret att göra. Många lägger märke till hur ljuset och värmen om somrarna gör Stockholm till en helt annan stad än den turister möter på vinterhalvåret. Inte för den skull sagt att vintern omöjliggör utbyte mellan människor i det publika, även om det antar en annan karaktär. Den utsatthet man kan uppleva inför vädrets makter, mörkret och kylan möjliggör också tacksamhet mot dem som står en bi. Om den privata sfären var värderad högre och på allvar sågs som en förutsättning för ett fulländat mänskligt liv samt att man som medborgare var garanterad ett egen plats i form av ett fysiskt hem kunde denna utsatthet fungera som en indikation på vår jämlikhet sinsemellan.³⁷

Arendt talar om att ett begränsat antal invånare (de med rösträtt) var en av hörnstenarna i de grekiska statsstaterna. I idéer om direktdemokrati och kommunalism ingår liknande koncept.³⁸ Faktum är att det inte är märkligt om det känns som att det vi gör inte spelar någon roll. Det vi gör/tycker/tänker försvinner i mängden. Man har inte gjort sig förtjänt av att uttala sig.

”Det som gör förhållandena i ett massamhälle så outhärdliga för alla berörda är egentligen inte, åtminstone inte primärt, dess masskaraktär; det handlar snarare om att världen här har förlorat sin förmåga att församla människor, d.v.s. att skilja och förbinda dem” Hannah Arendt³⁹

Vårt behov av delaktighet i det övergripande samhället begränsas till tv-program med tittaromröstningar och utbudet av olika elleverantörer. Kultur erbjuder också olika alternativ, men även kultur kostar, och med sänkta och indragna statliga bidrag riskerar detta att bli ytterligare en vara på marknaden och inte ett verktyg för demokrati.⁴⁰

Dessa mekanismer kan förklara den sociala sfärens utökade ställning i samhället idag, vi söker oss till mindre sammanslutningar, olika typer av sociala sfärer där vi finner gemenskap och samtal kan föras utifrån en gemensam plattform. Det offentliga rummet däremot urlakas på dessa samtal.⁴¹

37 Arendt, 1958, s.93,107

38 Naess, 1999, s.105

39 Arendt, 1958, s.85

40 Naess, 1999, s.76

41 Arendt, 1958, s.74,81

Utdrag ur intervju med etikettexperten Magdalena Ribbing:

”Det känns ibland som om det blivit en större intolerans i det offentliga rummet människor emellan, vad tror du det beror på?

- *Kanske därför att så få nuförtiden har fått lära sig att förstå att de ingår i ett sammanhang så snart de rör sig utanför sitt eget rum. På bussen, på tunnelbanan, på gatan, vägen, torget, i butiken, gallerian rör de sig bland obekanta – men uppfattar inte att alla har samma rätt till utrymme som de själva. Alla måste ge andra plats.”*⁴²

Det (fysiska) offentliga rummet kunde likställas med den publika sfären under antiken. Idag är situationen en annan, mycket på grund av den sociala sfärens ständiga expansion. Platser av en annan art, såsom radio, tv, tryckta medier och internet, har tillkommit. Kollektivtrafiken är en av många gråzoner. Arbetsplatser och gallerior och köpcentra är andra. Dessa områden är liksom bostadsområdet och staden i stort ofta uppbyggda på ett sätt som hindrar oss från att mötas utifrån det vi delar, det gemensamma. Konsumtionsmönster dominerar de allmänna utrymmena och när affärerna stänger finns inget kvar utom barer och restauranger (som även de manar till konsumtion) samt tveksamt upplysta parker. Personlig integritet och medborgerliga rättigheter i form av anonymitet och självvald tystnad tycks värderas högre än eventuellt ansvar och eventuella skyldigheter för det allmänna och gemensamma. Det personliga göromålen, som att betrygga sin fortlevnad genom att tjäna sitt levebröd på en arbetsplats utanför hemmet och det privata har gjort människans tidsbrist, yrkesroll och klasstillhörighet till hinder för det obehindrade samtalet människor emellan.⁴³

”Alla är inspärrade i sin egen subjektivitet som i en isoleringscell, och denna subjektivitet blir inte mindre subjektiv på grund av att de verkar vara ändlöst multiplicerade. Den gemensamma världen förviner när den endast ses ur en aspekt; den existerar över huvud taget endast i en mångfald perspektiv.”
*Hannah Arendt*⁴⁴

Den antika uppfattningen om att människans olika behov och tillstånd av privat respektive publik natur kräver avgränsade fysiska platser går inte att applicera med lätthet på vårt samhälle idag. Numera tillfredsställer vi våra behov av rekreation och förankring i nuet på en mängd olika sätt,

42 Ribbing, 2009

43 Arendt, 1958, s.78

44 Arendt, 1958, s.92

mer sällan knutna till en specifik fysisk plats vi äger, och kommer att äga, tills vi dör. Likheten med antikens människor är dock slående om man betänker den flora av upplevelser med framstående fysiska, känslomässiga och sinnliga drag tycks tjäna många människor väl i detta avseende än idag.⁴⁵ Intresset för olika kultur- och naturupplevelser, husdjur, handarbeten, smakupplevelser av skilda slag m.m. kan ses som exempel på detta.

Vidare kan vi vinna på att fundera kring hur vi värderar och prioriterar olika delar av våra liv. Om vi ser den privata delen av våra som en allmänmänsklig förutsättning för det publika engagemanget, likväl som att endast det privata inte räcker för vårt självförverkligande, kanske våra liv och vårt gemensamma samhälle skulle se annorlunda ut. Idén om politik som en intellektuell övning, i huvudsak baserad på kontemplativt tänkande, skulle då kanske beredas större möjlighet att lämna plats för det medvetna agerandet bland andra människor i den publika sfären.

”Det står samtidigt klart att teoretiskt lagda personer kan få en för lätt väg till ansvarsfulla ställningar i vårt samhälle. Och de som har glädje av abstrakta teman, kan nog ofta lättare än andra komma till korta i familjeliv och andra sociala relationer. I filosofihistorien är det påfallande att det finns få familjemänniskor bland de stora filosoferna. Och de kan vara ”någon annanstans”, leva i en annan värld. Därför är de sällan politiskt intresserade och blir inte ”farliga” som tänkare.”

Arne Naess⁴⁶

⁴⁵ Naess, 1999, s.32

⁴⁶ Naess, 1999, s.24

Varseblivning: den egna kroppen

”Vi kan inte ställa oss utanför oss själva. De tankar, känslor och relationer vi identifierar oss med, är en del av oss själva i vid bemärkelse. Känslorna vi har för en busschaufför, till exempel, beror på om vi uppfattar honom eller henne som ett subjekt – en medmänniska, eller som ett objekt – en del av bussen som för oss dit vi vill.”

Arne Naess⁴⁷

Vi kan inte se oss själva. Vi kan se vår blick i spegeln men vi kan inte möta den.

För att detta möte ska kunna äga rum krävs det en avgränsning för att vi ska kunna särskilja oss från den/det andra. (Här tycks den förmodat objektiva uppdelningen mellan subjekt och objekt ha fått fotfäste som ett sätt att avgöra hos vem initiativförmågan ligger. Mötet kräver dock en grad av öppenhet från båda parter.)

Att dra en gräns skapar ett utrymme för utbyte, givande och tagande.

Som en vätska som förflyttas mellan två kärl.

Först då kan skillnader och likheter upptäckas.

Först då kan vi mötas.

Först då kan vi bli sedda.

Detta behov av att bli sedd och bekräftad är en del av att vara människa.

Det är ett verktyg för att förstå oss själva, vi får ett sammanhang och ett syfte genom denna gemenskap. Vi expanderar och utvecklas.⁴⁸

Internet och dess sociala medier härbärgerar många människor som söker att en utomstående part ska bekräfta det de upplevt, göra det giltigt. Inte som en del i ett publikt samtal utan som en källa för privat välbefinnande. Denna tendens kan även ses i det offentliga rummet där främst unga gör sitt yttersta för att få sin person bekräftad på ett eller annat sätt av omvärlden.

Men blir vi sedda genom detta om vi inte vågar eller vill möta denna utomstående part, om vi inte uppriktigt kan möta dennes blick som en jämlike? Kanske krävs det att vi först lär känna oss själva innan ett ärligt möte kan ske. I annat fall finns risken att vi inte kan förmå ge den andra parten något utbyte, utan är helt och hållet fokuserade på oss själva och vad vi kan få ut av den andre personen.⁴⁹

⁴⁷ Naess, 1999, s.26

⁴⁸ Naess, 1999, s.104

⁴⁹ Naess, 1999, s.26

”Att man undviker autentisk gemenskap genom att förlägga modet till kroppen, det fysiska materiella. Det straffar sig då tomheten smyger sig på och personlig alienation infinner sig. Vi måste vara totalt engagerade men fullt medvetna om att vi kan ha fel.”Rollo May⁵⁰

Fram till artonhundratalet fungerade kroppen i samhället främst som en markör för social ställning. Och social ställning var direkt knutet till pengar. En svällande mage likställdes med framgång. Man uttryckte sin individualitet och karaktärsdrag på andra sätt. I dagens samhälle har kroppen i stor utsträckning reducerats till att förmedla innehavarens ”inre ordning”. Andras bekräftelse blir måttstocken på hur nöjd man kan vara med sig själv, som person. Med ambitionen att rätt signaler ska gå ut till omgivningen är det lätt att anta ett utifrånperspektiv i förhållande till den egna kroppen. Idag är kroppsfixering och ätstörningar en stor del av många människors liv. De grundläggande behoven som tjänar till att hålla livsuppehållande processer igång prioriteras ned och kroppens sociala funktion prioriteras upp. Kroppen avgör huruvida en person är värd att inleda ett samtal med samt bidrar med en fingervisning om hur uttalade ord skall tolkas. ⁵¹

I praktiken innebär det att orden mist mycket av sin makt, en makt som endast kan återfås om de övriga beståndsdelarna i mötet, exempelvis kropp och utseende korrelerar med den andre partens idé och förväntningar. Att själv ta kontrollen över denna situation, att inte utelämna sig åt den andre parten, utan föregå dess bedömande genom att själv kategorisera sig kan anses vara en rimlig åtgärd.⁵² Denna åtgärd är dock ofrånkomligen genomförd med ett utifrånperspektiv, den utgår från den andre parten och ställer denna per automatik ovanför den egna personen den maktbalans som uppstått. Man utgår från en presumtiv förtryckares synvinkel när man dömer sig själv på förhand.⁵³

”...Slankhetsidealet måste även ses i ljuset av en västerländsk filosofisk, religiös och litterär tradition, som i mer än två tusen år präglat vår attityd till kroppen. Utmärkande för denna tradition är ju en dualistisk världsuppfattning, där uppdelningen mellan kropp och ande/intellekt varit avgörande. En asketisk förnekelse av kropp och begär har setts som själva förutsättningen för tänkande, kreativitet och andlighet.”

Linnea Tillema⁵⁴

50 May, 1975, s.15

51 Tillema, 2010, s.12-13

52 Naess, 1999, s.55

53 Tillema, s.12-13

54 Tillema, s.12

Ett citat ur Platons ”Faidon” exemplifierar det ytterligare:

*”... För oss är det klart att om vi nånsin ska få något rent vetande om något måste vi lösgöra oss från kroppen och låta själen själv betrakta tingen själva.”*⁵⁵

I denna uppdelning har även den kvinnliga respektive manliga kroppen tillskrivits vissa inneboende egenskaper:

”Kvinnan har, i sin kroppslighet, ansetts långt mer benägen att falla offer för just de passioner, drifter och fysiska impulser som så innerligt föraktas inom västerländsk kultur.” Linnea Tillema⁵⁶

Denna problematik, som orsakar stor osäkerhet hos den enskilde individen och därför påverkar samhälls- och samtalsklimatet negativt, tycks ha uppkommit i en brist på trygghet. Gränserna för privat och publikt har luckrats upp och de publika krafterna har letat sig in i våra innersta rum. De livsuppehållande processerna saknar en nära fysisk relation med den enskilde individen då dessa i effektiviseringens namn lokaliserats på avstånd från denne. Vi låter andra människor tillgodose våra mest grundläggande behov i sina yrken; matberedning, omsorg om barn och gamla, omhändertagande av våra nära avlidna mm.⁵⁷ Vår roll är att via arbete tjäna de medel och betala den skatt som krävs för att hålla detta samhällsmaskineri igång och vår tid domineras av detta. Dessa förehavanden är inte längre privata angelägenheter och aktiva val, utan ett beteende som krävs för systemets skull. Sociala mönster och normer internaliseras i oss. De är en levande del av oss och upplevs som våra egna utan att vi nödvändigtvis är medvetna om dem.⁵⁸

Detta utesluter inte på något sätt att vi kan fara illa av dem.

Att förlägga upprätthållandet av livet på avstånd från liv, människa och kropp kan orsaka ett tillstånd utan närvaro i nuet, utan förankring i sitt eget medvetande och i sin egen kropp. Det kan vara svårt att känna att man har ett okränkbart värde som människa och individ när man bedöms utifrån sin förmåga att bidra till samhället.⁵⁹

55 Tillema, 2010, s.12

56 Tillema, 2010, s.13

57 Arendt, 1958, s.79,81

58 Naess, 1999, s.145

59 Naess, 1999, s.57,61,103

Vi tycks lida brist på tid tillsammans med vänner och familj, ett sammanhang där man man kan få "bara vara". I en värld där vi konstant granskar och bedömer varandra är det svårt att kliva utanför normen. Vi försöker utgå ifrån andra istället för oss själva, allt för att undvika fördömande. Utan den privata fristad som möjliggör trygghet står vi också utan det mod och den frihet som krävs för att agera i det publika.

"Modet är ontologiskt, nödvändigt för vårt vara" Paul Tillich⁶⁰

"Människan blir hel genom sitt val och sitt engagemang" Rollo May⁶¹

Är det fåfängt att uttrycka sig, och har vi något egentligen något val? S

kulle man någonsin kunna göra något annat än att skildra sin egen verklighet, att utgå från sig själv?

Allt som framförs i det publika är enligt Arendt per definition politiskt.

Människan som social varelse är politisk till sin natur.⁶²

60 Tillich, citerad av May, 1975, s.11

61 May, 1975, s.11

62 Arendt, 1958, s.51

Varseblivning: världen och tingen

”Allt blir mer levande här. En blå handduk från 1937 är ful av hål, men den har tjänat mig mer än ett halvt århundrade och nästan blivit lite – levande. Eftersom det aldrig finns någon brådska här, får sakerna tillfälle att tala till mig. De har fel, de människor som anser att jag är mer känslig här. Det är miljön och tingen som finns i den, som talar så mycket tydligare. Jag tror faktiskt att de flesta här i Norge efter hand skulle betrakta både vegetation, mineraler och kökshanddukar på ett annat sätt om de bara unnade sig tid att vara på ett ställe som Tvergastein ett tag. De blir själva upplevande väsen med olika humör under dagens lopp. Somliga säger kanske att jag projicerar känslor ut i omgivningarna. Alltså att jag tar något som finns i mig och på sätt och vis klistrar det på ett träd eller något annat i mina omgivningar. Jag tror emellertid att det är mer riktigt att säga att kontrasten mellan mig och det som inte är jag ändras. Jag blir mer en del av omgivningarna och omgivningarna mer en del av mig. Kvar blir ett nätverk av mer eller mindre intima relationer.”

Arne Naess⁶³

Sedan urminnes tider har vi förflyttat gränserna för vad som är möjligt. Vi har, rent fysiskt, tagit oss längre bort längs jordens rundning, högre upp på bergen, djupare ned i haven och längre ut i rymden. Det är nära till hands att hävda att vi söker svar, svar på frågan om hur världen är beskaffad, svar på frågan om vårt eget ursprung. En objektiv sanning.

I människans upplevelse av att ta sig utanför sin värld finns ett inneboende löfte om en insikt.

Men utan upplevelse, ingen insikt. Och utan människa, utan kropp, ingen upplevelse.

Så de i vetenskapens namn genomförda expeditioner som blivit så beryktade för sin ambition att söka rationella svar är alltid frukten av en eller flera personers beslutsamhet. En beslutsamhet som knappast kan kategoriseras som rationell utan snarare i termer av begär, passion och äventyrlusta.⁶⁴

”Om vi är alltför bundna av tidigare slutsatser kommer vi naturligtvis aldrig att låta det nya elementet nå medvetandet. Om vi ska få några insikter från vårt omedvetna måste vi ha förmågan att vara ensamma. Insikten kommer aldrig slumpartat utan i enlighet med ett mönster där vår eget engagemang ingår som ett centralt element.”

Rollo May⁶⁵

⁶³ Naess, 1999, s.33

⁶⁴ Naess, 1999, s.23, 65, 88

⁶⁵ May, 1975, s.24

Hunden har den optimala blicken: inte enfaldig, men utrustad med en animalisk uppmärksamhet fylld av tillit och sakligt intresse. Människan upplever sig framför eller avskild från världen, djuret befinner sig mitt i varat.⁶⁶

Att se, skåda, betrakta, är kunskapsprocessens urfenomen.⁶⁷ Seendet tillåter att vi upplever tinget och världen omkring oss på avstånd. Vi kan stå öga mot öga med världen men gränsen mellan oss existerar alltså. Våra tidigare erfarenheter har lagrats i vår kropp som sinnliga minnen i ett intrikat system. Den visuella informationen bearbetas och ger oss indikationer på hur en yta skulle kännas mot huden, hur tungt ett föremål skulle kännas i handen; även smak, lukt och temperatur kan avläsas på detta sätt. Upplevelser som vi tillgodogör oss utan fysisk kontakt med den egna kroppen kan orsaka högst fysiska sinnesförmågor i densamma; en lukt kan få oss att känna smak och se former och färger framför oss etc. Det fysiska utforskandet med kroppen låter oss sedan göra upplevelsen total.

Om vi upplever motsägelsefulla element skärps vår perception ytterligare och vi förankras i nuet. Detta är en överlevnadsinstinkt; att försöka ta reda på huruvida det vi upplever utgör ett hot eller en möjlighet. Människans behov av att kategorisera, sätta upp ramar, gränser och regler för världen är således tätt förbundet med överlevnad, men så är också vår nyfikenhet på det som finns utanför vår fattningsförmåga, det vi ännu inte vet. Effekten av detta är en begrepps värld i ständig förändring och expansion då nya element kontinuerligt upplevs, värderas och inordnas.

Orden är inte allt. Varken det talade eller det skrivna ordet förmår omfamna vår värld.⁶⁸

Våra upplevelser av världen är så mångfacetterade och komplexa att det kan tyckas märkligt att vi ändå gör vårt yttersta för att gestalta dem och delge varandra.⁶⁹

Detta är människans belägenhet. Vi är sociala till vår natur.

”Att kunna analysera ögonblickens upplevelser är för mig en källa till beundran: beundran av människans kreativitet och känslor för skapelsens verk genom miljoner av år. Det som försigår i oss – i våra sinnen och hjärtan – är så komplicerat att den psykoanalytiska instruktionen om att säga allt som faller en in, rätt och slätt blir en begäran om det omöjliga.” Arne Naess⁷⁰

66 Cornell, 1993, s.49-50

67 Cornell, 1993, s.51

68 Naess, 1999, s.18

69 Arendt, 1958, s.83

70 Naess, 1999, s.36

De väsentliga tecknen, något som en gammal bildlärare ofta återkom till, att använda sig av de väsentliga tecknen, som ett sätt att formulera sig. Den minsta gemensamma nämnaren som betydelsebärande objekt, likt nycklar till vår värld. En skugga. En linje. En form.

Men också likt distortion, otydlighet, snarare än total explicitet, att lämna en öppning för betraktaren att själv dra slutsatserna.

Hur långt kan en förskjutning gå och behålla relationen till utgångspunkten?

Ett uttryck med sådana kvalitéer kan i sin tur resultera i såväl nyfikenhet som avvaktande eller till och med avsmak hos mottagaren. Vi kan aldrig helt styra hur något skall uppfattas då både perceptionsakt och referensramar skiljer sig från person till person. Vad ett uttryck som balanserar på gränsen mellan känt och okänt på detta sätt dock i det närmaste kan garantera är någon form av engagemang och närvaro hos den som upplever det, då upplevelsen inte låter sig inordnas i existerande kategorier.

”The oldest and strongest emotion of mankind is fear, and the oldest and strongest kind of fear is fear of the unknown.”

H.P. Lovecraft⁷¹

Det okända tycks skrämna oss och locka oss samtidigt. Vi kan inte förhålla oss neutrala, utan engageras vare sig vi vill det eller inte. Föredrar människan tryggheten i ett känt scenario framför något nytt, ännu inte definierat, trots att det sistnämnda kan vara fyllt av potential? Kvinnor stannar ibland kvar i relationer där de misshandlas, i en situation där alternativet kan kännas allt för skrämmande och rentav abstrakt. Man kan inte föreställa sig något annat. Men det som hotar vår existens gör oss också medvetna om att vi lever. Under mer eller mindre ordnade former söker vi då och då efter denna upplevelse och insikt, i olika grad och på olika sätt. Någon grad av trygghet krävs för att inte rädslan för utplåning ska ta över, denna upplevelse söks inte till varje pris, inte med en säker död åtanke, den kommer i sinom tid oavsett vad vi tar oss för.⁷² Skräckfilmer och expeditioner till Himalaya kan tyckas väsensskilda men båda upplevelserna är i någon grad sublim, för rätt person. Det handlar kanske om eskapism i någon mån, att känna sin egen dödlighet men också att för sig själv iscensätta tanken om att om att faktiskt befrias från den, att upphöra att vara människa. Att sträva efter att transcendera, nå ett annat tillstånd.⁷³

71 Lovecraft citerad av Sandner, s.102

72 Sandqvist, 1998, s.116

73 Sandqvist, 1998, s.76

”Aristoteles menade att filosofin uppstår när tingen på ett sådant sätt gör sig främmande och synliga: då väcker de förundran och får oss att häpna.” Peter Cornell⁷⁴

När tingen inte brukas fysiskt och slentrianmässigt blir vi medvetna om dem på ett djupare plan. Det fysiska brukandet brukar anta en närmast rituell karaktär där olika handlingar följer på varandra i ett visst schema. Tingen är verktyg i olika processer och är oftast skapade med dessa processer i åtanke. Ofta är vi inte helt medvetna om den koreografi vi utför, fokus ligger på att tillfredställa behovet för stunden och då snarare att få det gjort och gå vidare, än att medvetet *göra*. Närvaron med det som hänt eller det som kommer att hända härnäst är starkare än förankringen i det man har för sina händer i stunden. Så länge tingen kan fullfölja sin roll som verktyg i detta ramverk finns till synes inga skäl att reflektera över deras egenskaper. Vanligen är det först när tingen förhindrar eller försvårar att den rutinmässiga handlingen fortlöper som vi blir medvetna om deras egenart. Denna reflektion över föremålens egenskaper sker även initialt, vid våra första möten med dem, när de är nya för oss, och vi är nya för dem.

Barnets närhet till tingen finns kvar i alla. Man är inte bara liten i storlek, man är ny för världen, upptäcker och utforskar obönhörligt.⁷⁵ Förskjutningar i skala, placering och andra upplevelser kan få oss att känna oss små, som barn på nytt.

Det oväntade bryter mönster och förhindrar vårt rutinmässiga sätt att förhålla oss.

Nu et accentueras och man ömsom tvingas, ömsom lockas, att se saker annorlunda.

Hur hanterar vi de ting som redan i mötet klargör att de inte inordnar sig i de existerande normsystem vi vill placera dem i? Dessa saker kan vara medvetet undanställda i väntan på något, uppradade för visuell fägring eller inlåsta i mörka bankfack för deras höga värdes skull.

De kan vara kasserade, trasiga eller bortglömda, lämnade att dö, fast de aldrig levtt, eller har de?

Finns det en inbyggd provokation i att ett föremål till för att tjäna människan blivit obrukligt?

Chirico (surrealistisk målare) placerar tingen i en avfolkad arkitektur, i detta scenrum framträder deras varande nästan plågsamt, men förförande, fysiskt. Antony Gormley (skulptör) låter golvet i ett stort rum täckas av vatten eller lera. Inträdandet i rummet omöjliggörs (eller görs svår) och rummets innersta väsen, dess rumslighet uppenbarar sig med sällan skådad kraft.

Aldrig har ett rum känts så mycket.

74 Cornell, 1993, s.54

75 Cornell, 1993, s.45

Här finns det en skillnad mellan de ting som inte brukas handgripligen till följd av ett beslut och som fortfarande värderas på något sätt och de ting som under andra omständigheter kommit att avsäga sig det fysiska brukandet. I den första kategorin finner vi ting som i mångt och mycket fungerar som representationer av olika typer av förlagor. Olika förskjutningar gällande skala, material, ålder, prestanda, ornamentik eller annat låter dessa ting bli primärt visuella och möjligen också kopplade till något annat värde än det dekorativa (ex. monetärt).

I den andra kategorin finner vi ting som inte förärats detta beslut från någon, beslutet att ta dem ur bruk. Nu kan man hävda att när någon fattar beslutet att kassera något så handlar det om samma beslut. Jag skulle vilja hävda att när detta beslut fattas (till skillnad från det förra exemplet) så har det föregåtts av ett missnöje med tingets egenskaper på något sätt. Det har slutat att fungera på det sätt det var tänkt att fungera. Kanske har det gått sönder. Kanske får det inte plats någonstans. Tinget värderas inte längre i sin aktuella form. Inte heller har det ett existensberättigande utan denna tidigare tillfredsställda nyttoaspekt.

Vad är dessa ting, de vi inte längre vill veta av? Smuts, sopor? Kadaver?

Är föremålen hjälplösa, sorgtyngda, modfällda, eller har de vänt oss ryggen, trotsigt, oberoende?

Visar det på någon sorts förgänglighet när ting hamnar utom räckhåll för oss? Känner vi vanmakt?

Tingen blir synliga i kris. De vill inte pliktskyldigt tjäna oss. Ångesten gör varandet påtagligt.⁷⁶

Fanns det en tid då "bruka" rymde en vidare mening än det krassa begagnandet?⁷⁷

Tingen talar till oss på ett annat sätt när vi inte brukar dem, praktiskt och rutinmässigt.

De talar om världen, människan, brukaren, dennes liv och historia.

"När du så frågar hur jag upplever världen, är det en sammansatt fråga – menar du min värld eller den större världen? Jag utgår ifrån att det är en kombination du syftar på. Det kortaste svaret är att jag upplever att världen tar del i det jag upplever, och omvänt. Världen och jag är inte så långt ifrån varandra, kanske inte ens en millimeter. Jag vet inte vilka gränser mitt jag har, kanske det flyter ut och utvidgar sig eller skrumpnar ihop. Det är aldrig detsamma. Det liknar mer en ström än något som är fast. Finns mångfalden av känslor jag registrerar i verkligheten bara inne i mig i ett slags skrin? Är medvetandet som en slags behållare med bilder av "yttre" ting? Det låter bakvänt för mig, som att främmandegöra världen därute. Detta blev alltför långt. Men det ger dig kanske en bild av den oändliga mångfald av känslor som vi har tid att dröja oss vid i livet, och som vi kan låta vara oförstörda i sina krumbukter och lekande infall." Arne Naess⁷⁸

76 Cornell, 1993, s.55

77 Cornell, 1993, s.73

78 Naess, 1999, s.34

Sammanfattning och slutsats

”Livsnödvändigheten, som i det offentliga perspektiv är något negativt och innebär en minskad frihet, har en kraft som saknar motstycke bland impulserna till våra så kallade högre mål. Det som hör till detta nödvändighets område kommer därför alltid inta den främsta platsen bland människor sorger och behov, och det kommer dessutom vara det enda effektiva botemedlet mot den apati och initiativlöshet som uppenbarligen är faran med rikedom. Nödvändigheten och livet är så invändigt och intimt besläktade med varandra att nödvändighetens försvinnande skulle hota livet självt.”

Hannah Arendt⁷⁹

Västvärlden präglas av en strävan bortom allt det vi kommit att kategorisera som djuriska drifter. Detta rationella förhållningssätt till världen har underminerat värdet hos de aspekter av livet som inte med lätthet kan förklaras, mätas och argumenteras för. Kristendomen har lärt oss att vår kropp är skamlig, och naturvetenskapen att våra sinnen och känslor lurar oss.⁸⁰ Samtidigt har den privata sfären mist sin helighet och vi kan nu se hur människors liv utförligt exponeras, både frivilligt och ofrivilligt, på internet och i media. Integritet och värdighet tycks vara begrepp som fått ge vika för övervakning och fragmentering.

”Människan är inte ett föremål, hon är en process.”

Lars Gustafsson.⁸¹

”Att värdera kroppen som ett medel för inlevelse med andra människor, som ett uttryck för jaget som någonting skönt och som en rik källa till lust och glädje.”

Rollo May⁸²

Även om människans kropp och alla dess behov och förmågor som inte ryms inom ett tänkande av det rationella slaget (som tänkandet har låtit sig begränsas till, begreppsmässigt) är en viktig del i att vara just människa betyder inte det att den kroppsliga aspekten av den mänskliga existensen ska bli föremål för just rationellt tänkande och argumentation. Att tala om detta inre liv skiljer sig från att försöka reda ut dess komplexitet och komma fram till något allmängiltigt och mätbart resultat. Att låta bli att dissekera upplevelser och erfarenheter uppnådda inom denna sfär av varandet är att visa respekt för dess egenart och därmed erkänna dess värde.⁸³

79 Arendt, 1958, s.107

80 Naess, 1999, s.53,67

81 Gustafsson, 2009

82 May, 1975, s.12

83 Naess, 1999, s.40

Denna problematik har orsakat en grav begreppsförvirring där fysiska aspekter av varandet helt skilts från andliga eller intellektuella, som om de inte hade något med varandra att göra, eller rentav motsätter eller utesluter varandra. Även här finns tydliga skillnader på hur vi värderar fysiska aspekter i jämförelse med mer immateriella. Funktionsbegreppet har rationaliserats till den milda grad att ett föremåls funktionalitet i dag endast omfattar de handgripliga aspekterna kopplade till dess instrumentella egenskap som verktyg i en koreografi som syftar till att åstadkomma ett förutbestämt resultat. En målning kan därför inte vara funktionell trots att den oundvikligen har, samt fyller, en funktion. Huruvida målningen är funktionell eller inte kan var och en av oss avgöra utifrån personligt tycke och smak, men också med vår uppfattning av den grundläggande idén om vad målningen syftar till. I mötet med en kaffekopp har vi redan innan vi bekantar oss med just den här kaffekoppen en rad förväntningar vi baserar på erfarenheter av jämförbara möten. I närmandet av dessa två föremål, kaffekoppen och målningen, finns en stor skillnad. Målningen berör oss initialt visuellt, dess egna fysikalitet har ofta en representativ funktion som sedan med hjälp av vår referensram kan transformeras till en betydelsebärande upplevelse som i sin tur kan påverka oss på oändiga sätt; intellektuellt, emotionellt och fysiskt. Det visuella mötet med koppen är präglad av ett försök att avgöra huruvida den kan komma att infria idén om sig själv, ex. att dricka kaffe ur, en upplevelse som är direkt fysiskt taktil då vår egen kropp möter koppens men som även kan påverka oss på samma komplexa sätt som målningen i föregående exempel.

Skulle vi ibland kunna närma oss världen med ett öppnare sinne? Att skifta förhållningssätt och öppna upp för nya upplevelser istället för att se egenskaper och funktioner hos människor, föremål och situationer som fysiskt inneboende och förutbestämda. Detta kräver engagemang och närvaro och kan skänka oss upplevelser och insikter vi inte annars kan nå.⁸⁴

Människan, som syntes och mångfasetterad varelse bör på detta sätt kunna röra sig mellan olika sfärer, perspektiv och platser utefter behov och intresse. Omvärlden skall inte slita isär dessa varelser, tvinga dem att ha fokus på alla delar av livet samtidigt, fragmentera sinnet till förmån för masshällets framfart och den enskilde människans underkastelse.

Människan bör kunna omfamna alla aspekter av sin egen existens och värdesätta dem alla.⁸⁵

Att nedvärdera någon del av sitt liv är att nedvärdera sitt liv som helhet.

⁸⁴ Naess, 1999, s.87

⁸⁵ Naess, 1999, s.23

Referenser

Publicerat

- Arendt, Hannah: *Människans villkor. Vita Activa*, (1958, 1998) Daidalos: Göteborg
- Cornell, Peter: *Saker: om tingens synlighet*, (1993) Gidlunds: Hedemora
- May, Rollo: *Modet att skapa*, (1975, 1994), Natur och Kultur: Stockholm
- Naess, Arne: *Livsfilosofi*, (2000) Natur och Kultur: Stockholm
- Sandner, David: *Fantastic Literature: A Critical Reader*, (2004) Praeger: Westport, CT
- Sandqvist, Tom: *Det fula*, (1998) Raster förlag: Stockholm
- Tillema, Linnea: *En duglig kvinna ska ha en slimmad kropp*, (2010-01-31) Dagens Nyheter Kultur
- Örnberg, Sune mfl.: *Vad varje svensk bör veta*, (1995) Bonnier Fakta Bokförlag AB: Stockholm

Internet

- Gustafsson, Lars: *Spegeln – gåtan mellan jag och jag*, (2009-10-21), SR, P1, Kulturradion, K1
<http://www.sr.se/sida/laddaner.aspx?programid=3050&sida=2>
2010-02-28
- Ribbing, Magdalena, (intervju 2009-10-12) Dagens Nyheter
<http://www.dn.se/mat-dryck/etikett/ribbings-etikettrad-for-unga-1.968321>
2010-02-28